

Originile sociale, legislative și ideologice ale Legii Serviciului Social

Dragoș Sdrobiș*

Institutul de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române, Cluj-Napoca

Abstract: *The fact that the Social Service Law was passed in 1938, when Romania ceased to be a democratic regime, has converted this action into a specific measure for states with a totalitarian regime. This generated the lack of discussions regarding the causes that led to the passing of this law, as well as the label of `utopian` measure. In fact, these two different approaches fail to bring any clarifications in debating the subject. The present paper emphasizes the idea that the compulsory social service represented the final stage in combating the effects of intellectual unemployment in interwar Romania. This phenomenon, which in turn was caused by the „overcrowding of the universities” both in Romania and Europe, was also debated by Walter Kotsching. In his analysis called Unemployment in Learned Professions, Kotschnig identified three types of measures capable of limiting the negative effects of the intellectual unemployment, being convinced that intellectual unemployment would lead to political radicalization. Kotsching’s classification refers to emergency measures, restrictive and distributive ones. In the author’s opinion, social service is a form of emergency measures, giving the example of Arbeit Camps from Germany and of the Civilian Conservative Corpses from USA. In Romania, the legislative genealogy of the social service is found in Legea muncii pentru interes obștesc [The labor law for community interest], passed in the spring of 1937. It must be stated that the Social Service Law represented a mechanism of recruiting human resources for the Dimitrie Gusti’s project of „mapping” the 15.000 Romanian villages. But it is equally true that this measure represented a part of the project of social control implemented by King Carol 2nd over the Romanian youth. It was a way of redirecting the Romanian youth out of the legionary movement ideology and making it adhere to the new regime of royal dictatorship.*

Keywords: interwar Romania; intellectual unemployment; political radicalization; social control; Social Service.

Cuvinte-cheie: România interbelică; șomajul intelectual; radicalizare politică; control social; Serviciul Social.

Într-o scurtă scrisoare adresată regelui Carol al II-lea, în 7 octombrie 1939, Dimitrie Gusti „roagă respectuos pe Majestatea Voastră să-mi aprobe suspendarea funcționării Serviciului Social decât pe ziua de 13 octombrie cel mai devreme, când se încheie un an de activitate de la înființare”. De asemenea, solicita o audiență la rege pentru a-i putea face propuneri „relativ la grelele probleme de momentană lichidare a Serviciului Social, în primul rând privitoare la personalul numeros, rămas în disponibilitate, și mai ales la acei 240 de comandanți și comandante crescuți în spiritul și în cultul persoanei Majestății Voastre”. Totodată, i se trimite regelui și lista cu cele patru persoane din cadrul Serviciului Social care fuseseră arestate și apoi eliberate în cadrul

campaniei de represalii împotriva legionarilor, ca urmare a asasinării premierului Armand Călinescu, în după-amiaza zilei de 21 septembrie 1939 (ANIC – FCR dosar 219/1939, 15-19).

Suspendarea Legii Serviciului Social al Tineretului, la numai un an de la promulgarea ei, nu a fost doar un eșec al lui Dimitrie Gusti. Eșecul său era, poate într-o măsură și mai mare, eșecul regelui Carol al II-lea, care nu reușea nici prin acest proiect să stăvilească influența mișcării legionare în rândul tineretului universitar. Concurența dintre regele Carol al II-lea și mișcarea legionară condusă de Corneliu Zelea-Codreanu, o concurență ce avea drept țel acapararea tineretului, reprezintă un interval cronologic încadrat de asasinarea a doi premieri români: I.G. Duca

* Institutul de Istorie „George Barițiu” al Academiei Române, Cluj-Napoca, Str. M. Kogălniceanu nr. 12-14, 400084, România. E-mail: dragossdrobis@yahoo.com.

(30 decembrie 1933) și Armand Călinescu (21 septembrie 1939). Tot ceea ce se întâmplă în decurs de șase ani – începând cu măsuri legislative, reconfigurarea educației și sfârșind cu schimbarea regimului politic – este dovada unei preocupări constante a regelui Carol al II-lea de a atrage tineretul de partea sa. Și, în îndeplinirea acestui deziderat, regele și-a căutat aliați în toți cei care-i puteau oferi o soluție proiectului său. Vremelnic, cel care a avut câștig de cauză a fost sociologul Dimitrie Gusti.

Originile legii Serviciului Social al Tinerețului devin, astfel, mult mai complexe. Ceea ce poate părea multor analiști drept o „utopie” și apogeul ideii de monografie socială (Dumitru Sandu) (Sandu, 2012, 7-12) a fost, de fapt, un efort concertat de inginerie socială care urmărea transferul și convertirea potențialului protestatar al tineretului dinspre o mișcare mistic-subversivă către un proiect societal cu accente totalitare. E drept că obligativitatea ca toți absolvenții de studii superioare din România să facă un stagiu de cercetare în mediul rural, în caz contrar riscând să nu primească actele de finalizare a studiilor, contribuia în mare măsură la finalizarea proiectului gustian de analiză a celor peste 15 mii de sate ale României. La fel, utopic poate părea și demersul profesorului Gusti de a cunoaște într-o manieră holistică toate satele României. Dar Dimitrie Gusti era convins că prin serviciul social se intră în era „politicii științifice”; iar o comunitate, pentru a-i depista problemele și pentru a-i defini direcțiile de dezvoltare, trebuie cunoscută în toate aspectele intime. Departe de a vedea în națiunea română un monolit identitar, Gusti părea adeptul cultivării imaginii unei României a regiunilor istorice: „Acest ideal etic și social, născut în urma unui studiu științific, va avea un caracter particular, căci, nepierzând contactul cu faptele, el își va propune ca scop ameliorarea a ceea ce există, și nu crearea utopicii a unui paradis viitor” (Gusti, 1939, 7). Ceea ce nutrea sociologul Gusti era fondarea unei noi pedagogii politice, cea a *personalității sociale*, adică „dezvoltarea morală a individului care este în perfect acord cu întregul grup social și ale cărui eforturi tind spre o creație culturală, adică

spre o acțiune utilă nu numai individului izolat, ci la fel și individului considerat ca membru al unui colectiv” (Gusti, 1939, 17).

Serviciul Social nu a avut numai o latură științifică. Latura politică sau de control social al tineretului era urmărită îndeosebi de regele Carol al II-lea. Formulele pe care le pune în aplicare (OETR – Straja Țării, pregătirea premilitară, stipendierea Fundațiilor Regale) trebuiau să conveargă spre o anihilare a mișcării legionare. De asemenea, trebuie precizat că ideea „muncii obligatorii” nu mai era o noutate în România anulului 1938, iar la nivel european era deja un mecanism de control social larg răspândit. Ne-reușita acestui proiect se datorează mai puțin caracterului utopic, cât mai degrabă imposibilității de a anihila popularitatea mișcării legionare. Practic, mai toate măsurile luate de regele Carol nu fac altceva decât să copieze modelul legionar. Ceea ce lipsea ambițiilor regale era o personalitate carismatică, în stare să-l facă uitat pe Corneliu Zelea-Codreanu.

Dar, coborând tot mai mult pe fir causal, succesul mișcării legionare a fost precedat de fenomenul șomajului intelectual, categoria socială cea mai afectată fiind chiar absolvenții de studii superioare, mulți dintre ei foarte tineri. Caracterul antisistem pe care îl dezvoltă această mișcare, mai ales după 1933, risca să conducă tineretul spre declanșarea unui război civil, iar etica muncii voluntare dezinteresate (celebrele tabere de muncă legionare) făcea ca în ochii opiniei publice legionarismul să fie o mișcare care chiar urmărea reformarea societății.

În întreaga perioadă interbelică România a fost departe de modelul unei societăți a schimbării sociale și a dezvoltării comunitare. Imaginea care caracteriza societatea românească era, mai degrabă, cea a crizei: politică, economică, universitară, identitară etc. În acest interval decalajul dintre oraș și sat devine atât de strident, încât amplifică imaginea României de „țară a contrastelor sociale și economice” (Bogdan Murgescu) (Murgescu, 2010, 271). Altfel spus, șomajul intelectual a contribuit la acumularea unui desant economic pe care, mai târziu, s-a altoit proiectul radical, mistic și antisistem al legionarismului.

Centrul universitar ca loc al „revoluționarismului” în România interbelică

Este îndeobște acceptată ideea că impactul ideilor de schimbare socială și de dezvoltare comunitară este mult mai puternic în mediul urban. În cazul României interbelice, orașul se confundă cu ideea de *reușită socială*. Tocmai de aceea orașul reprezintă principala sursă de presiune la adresa politicului: „Orașul este centrul opoziției într-o țară; clasa mijlocie este focarul opoziției de la oraș; intelectualitatea este cel mai activ grup de opoziție din interiorul clasei mijlocii; iar studenții sunt revoluționarii cei mai coerenți și mai eficienți din cadrul intelectualității. Asta nu înseamnă în mod obligatoriu că majoritatea studenților, ca și majoritatea populației în general, nu este apatică din punct de vedere politic. Totuși, înseamnă că, în cele mai multe țări în curs de dezvoltare, grupul activ dominant din organizațiile studențești este împotriva regimului. Aici, în universități, se află cea mai consistentă, extremă și mai intransigentă opoziție față de guvern” (Huntington, 1999, 253).

Lanțul explicativ propus de Huntington, ca și nuanțările în privința amplorii contagiunii politice spre extremism se suprapun peste evoluțiile românești. Privită astfel, România interbelică adună toate caracteristicile unei societăți cumva oligarhice, în care „studenții reprezintă cele mai active și mai importante forțe civile ale clasei mijlocii”. Mai mult, tot „specific sistemelor politice tradiționale, universitatea din capitală reprezintă tipic centrul atitudinilor ostile care completează împotriva regimului” (Huntington, 1999, 317). Dacă mai adăugăm acestei ecuații și problema orizontului de așteptare, observăm că accentuarea propensiunilor revoluționare se petrece nu neapărat în zonele sărace, inerte social, ci în mediile în care ecartul dintre realitate și aspirațiile membrilor societății sunt foarte mari. „Sursele de instabilitate într-o societate în curs de modernizare sunt rare în zonele cele mai sărace sau mai înapoiate; ele sunt aproape mereu prezente în sectoarele cele mai avansate ale

societății. Cum politica devine din ce în ce mai urbană, ea ajunge tot mai puțin stabilă” (Huntington, 1999, 72).

Pentru România interbelică, ecartul dintre realitate și orizontul de așteptare al tinerilor s-a accentuat aproape ireversibil din cauza șomajului intelectual. Efectele cele mai dure ale șomajului intelectual sunt resimțite între 1930 și 1933; nu e deloc întâmplător că această perioadă constituie ascensiunea politică a mișcării legionare și acapararea aproape definitivă a celor mai importante asociații studențești, cum a fost Uniunea Națională a Studenților Creștini din România (UNSCR).

Concomitent cu primele simptome ale șomajului intelectual, *tânăra generație* începea să depășească limitele universității. Generația 27 – afirmă Marta Petreu – „a fost în primul rând un fenomen bucureștean, cu centrul în Universitate, în Facultatea de Filosofie și Litere. Nucleul dur al generației este format din cursanții lui Nae Ionescu și din colaboratorii lui de la *Cuvântul*” (Petreu, 2011, 253). Însă, de la o grupare fondată pe relații puternic personalizate s-a ajuns, prin contagiune sau persuasiune, la un fenomen mult mai larg, care a cuprins toate centrele universitare sau culturale din România interbelică. Această generație a creat „pentru întâia oară în istoria culturii românești [...] un mediu de difuziune a ideilor, un interes reciproc pentru strădania celorlalți, dintre cele mai fecunde”, afirma Mircea Vulcănescu (*apud* Petreu, 2011, 254).

Ceea ce trebuie reținut e faptul că succesul *revoluționarismului* (Petreu, 2011, 279) promovat de această generație își are sursa primară în universitate. Educația, și mai ales cea universitară, începe să aibă o influență tot mai mare asupra coagulării grupurilor, generând o dezvoltare și o cizelare a identității de student. Aceste afinități identitare au fost înlesnite și de existența unui mentor, dar și de îmbrățișarea anumitor preocupări ideologice și sociale, remarcă valabilă pentru toate statele care au cunoscut în prima jumătate a secolului XX o dezvoltare semnificativă a educației superioare. Pentru acești tineri absolvenți, identitatea de student devine o formă de *capital social* care se prelungește și în

viața adultă, asigurându-le notorietatea, dar și autoritatea de a vorbi în numele studenților. Astfel, prin foștii studenți problemele studenților sunt transformate în probleme ale societății, la fel cum aspirațiile studenților trebuie să devină formule de *reformare* a socialului de pe poziții echitabile.

În formularea problemelor studenților în perioada interbelică un rol major l-au avut asociațiile sau societățile studențești. Impactul acestor organizații asupra conducerii universitare, asupra studențimii, dar și asupra societății per ansamblu crește odată cu primele congrese organizate la nivel național, un impact deosebit în epocă avându-l congresele organizate de Uniunea Națională a Studenților Creștini din România între 1926 și 1934. Implicarea studențimii în probleme care excedau cadrul universității, cointeresarea în problemele largi ale societății și intenția de a transforma „naționalismul integral” în politică de stat converg spre transformarea studențimii într-o forță politică distinctă. Amintesc doar faptul că amploarea mișcărilor care au început spre sfârșitul anului 1922 vor compromite anul universitar 1922-1923, urmat de un alt moment dificil în anul universitar 1926-1927.

Acapararea acestor organizații studențești de către mișcări politice devine evidentă după 1927, anul înființării Legiunii Arhanghelului Mihail. De fapt, începând cu acest an urmează o serie de evenimente care duc la o degradare continuă atât a calității vieții studențești, cât și a vieții absolvenților: creșterea continuă a populației studențești, coroborată cu efectele negative ale crizei economice se transformă într-un necruțător șomaj intelectual, mai ales în centrele urbane. Nu e deloc întâmplător că ascensiunea mișcării legionare (prin expresia sa politică Garda de Fier) începe din 1930 și devine o realitate în 1933, când guvernul condus de liberalul I.G. Duca preferă soluția interzicerii participării la alegeri a acestui partid politic. La puțin timp după acțiunea premierului liberal, în *Monitorul Oficial al României* este publicat regulamentul de aplicare a legii învățământului universitar din 1932 (*legea Costăchescu – Iorga*), care acordă atenție specială asociațiilor studențești. În fapt,

se creionează un sistem birocratic inextricabil ce urmărea să interzică imixtiunea politicului în viața asociațiilor studențești. Evident, măsurile luate de guvern erau o dovadă a faptului că în 1933 legionarii reușiseră să își impună controlul asupra studențimii, mai ales prin acapararea asociațiilor studențești¹ (Someșan, 2004, 15). Imixtiunea statului în pepiniera legionarilor ca și interdicția de a participa la alegeri au fost percepute ca un semnal de luptă. Consecința directă a acestor măsuri a fost acțiunea *nicadorilor* din 29 decembrie 1933. Asasinarea lui I.G. Duca, premierul României, deschidea capitolul unei lungi lupte de (re)acaparare a tineretului universitar, acțiune concertată a regelui Carol al II-lea împotriva lui Corneliu Zelea-Codreanu.

Șomajul intelectual în dezbaterea internațională

O problemă cu care se confruntau universitățile europene în perioada interbelică a fost și cea a „suprapopulației universitare”, văzută drept o cauză directă a fenomenului de „șomaj intelectual”. În dorința de a găsi cât mai repede soluții pentru estomparea acestui fenomen *Comisia Internațională de Cooperare Intelectuală* urma să colaboreze în această chestiune cu *Biroul Internațional al Muncii* (Geneva) și cu *Federația Internațională a Studenților*. Primul pas, demarat în 1929, era cel al centralizării de date statistice din cât mai multe țări pentru cuantificarea fenomenului de „suprapopulare a universităților”, după care *Biroul Internațional al Muncii* (mai ales *Comitetul Consultativ al Profesioniștilor Intelectuali*) ar fi urmat să realizeze o „statistică a ofertei de profesioniști intelectuali”, dar și a șomerilor intelectuali. În sfârșit, prin coroborarea acestor date și prin efortul concertat al tuturor acestor trei instituții ar fi urmat să se propună noi metode de proiecție educațională, printre cele mai importante regăsindu-se orientarea profesională.

Marea criză economică 1929-1933 a accentuat fenomenul șomajului intelectual, devenind parte distinctă a agendei Societății Națiunilor². După ce în noiembrie 1934 comitetul *Organiza-*

ției *Internaționale a Studenților* a însărcinat fiecare organizație națională să studieze anumite aspecte ale acestui fenomen, între 10 și 11 aprilie 1935 Secretariatul General al Societății Națiunilor va găzdui conferința *Șomajul tineretului universitar*³. Dezbateră asupra acestui fenomen era motivată astfel: „Les dangers résultant de l'inoccupation de cette catégorie de jeunes gens peuvent finir par atteindre sérieusement non seulement l'ordre social, mais aussi l'avenir des professions libérales et de la vie intellectuelle tout entière”.

O analiză complexă a fenomenului de suprapopulare a universităților și a celui de șomaj intelectual a fost expusă în cadrul acestei conferințe de către Walter Kotschnig, din partea *L'Entreaide universitaire internationale*, comunicare intitulată *Planless Education*. Prin alegerea acestui titlu Kotschnig își motiva de fapt noua sa politică educativă, cea de *educație dirijată*. Considerând că șomajul intelectual este cauzat de creșterea numărului de studenți în mai toate universitățile din lume (cu puține excepții), dar și de scăderea cererii de forță de muncă în profesiunile intelectuale, autorul invocă necesitatea realizării de studii de predicție pentru fiecare profesiune în fiecare țară. Aceste studii de predicție a pieței – continuă autorul – trebuie întreprinse pe termen lung și coroborate cu factorii de dezvoltare economică și de diferențiere socială, astfel putând fi estimat numărul de *titrați* necesar fiecărei societăți și, implicit, economiei naționale.

Walter Kotschnig își va dezvolta analiza statistică, iar în 1937 va publica *Unemployment in learned professions*, în care șomajul intelectual este tratat ca problemă socială, ce poate afecta întreaga societate. Măsurile preconizate pentru combaterea șomajului intelectual se divizau în două mari categorii: limitarea numărului de studenți (prin examinări stricte, creșterea taxelor universitare și chiar *numerus clausus*) și prin intervenția statului în piața forței de muncă intelectuală. Acest al doilea set de măsuri includea măsuri paliative (*public work* și *work camps*, dând ca exemplu Germania și SUA), dar și măsuri restrictive (ca limitarea numărului de

străini în profesiunile intelectuale, excluderea femeilor de pe piața muncii intelectuale, interzicerea cumulului de funcții și scăderea vârstei de pensionare) sau măsuri distributive (orientarea profesională, crearea de noi cereri sociale ce ar putea fi acoperite de profesioniștii intelectuali sau emigrarea).

Lucrarea lui Walter Kotschnig, fost secretar al *International Student Society*, suscită un interes internațional în rândul specialiștilor în probleme de dezvoltare educațională, iar între 26 și 28 iulie 1937 – câteva luni după lansarea acestei cărți – la Paris se țin lucrările *Conferinței Internaționale a Învățământului Superior*, ultima astfel de întrunire din perioada interbelică. Printre organizațiile invitate se regăseau instituții ca *Biroul Internațional al Muncii*, *Biroul Internațional pentru Educație și Comisia Internațională de Cooperare Intelectuală*, cu participarea a 200 de delegați, oficiali și administratori ai învățământului din peste 40 de state. Din păcate, conferința se dovedea tardivă, în contextul în care cooperarea internațională sub auspiciile *Societății Națiunilor* era tot mai inefficientă. Prin aceasta, cooperarea internațională pe plan intelectual sau educativ devenea imposibilă. În rezolvarea problemei șomajului intelectual declanșarea celui de al Doilea Război Mondial s-a dovedit un paliativ inoportun și cinic.

Proiecte de control social al tineretului în România

Viziunea sociologului Dimitrie Gusti: știința ca fundament al reformei sociale

La începutul anului 1918 România era un stat învins. După zguduitoră criză socială provocată de războala din 1907, înfrângerea în fața Puterilor Centrale impunea un curent renovator al statului. Acesta este momentul în care Dimitrie Gusti pune bazele *Asociației pentru studiul și reforma socială* „cu împătritul scop: de a cerceta toate laturile vieții sociale românești [...], de a propune reformele, care izvorăsc în mod firesc, logic, din aceste studii, de a lupta pe toate căile de propagandă pentru ca aceste reforme să se

înfăptuiască și, în sfârșit, de a contribui în largă măsură la educația socială a maselor” (Gusti, 1919, 291). Conștient că – indiferent de rezultatul războiului – România traversează o perioadă de schimbări radicale, tânărul profesor universitar își asumă „o măsură îndrăzneată: formarea unui grup de presiune care, reunind intelectuali pe baza competenței profesionale, să dobândească legitimitatea intervenției sociale în afara și pe deasupra structurii partidelor” (Rostás, 2005, 15).

Proiectul său a fost trecut pe linie moartă chiar de „norocul istoriei”: până la urmă România a ieșit victorioasă din primul război mondial, iar pentru pacea socială au fost preferate reforma agrară și votul universal masculin în dauna unei expertize științifice și a dezvoltării comunitare a satului. Rămâneau două realizări notabile totuși: *Institutul Social Român (ISR)*⁴ (1921) și revista *Arhiva pentru Știință și Reformă Socială* (1919).

Dar „liniștirea” satului a fost urmată de revolta orașului, mai exact de cei care urmăreau să migreze dinspre sat spre lumea burgheză. Cea mai bună soluție pentru o astfel de ascensiune socială o reprezenta chiar universitatea. Numai că viziunea statului asupra universității, aceea de for al culturii, nu mai corespundea cu pretențiile unui tineret care în mare parte avea experiența tranșeelor. Acest tineret este ferm convins că pentru sacrificiile sale sau ale părinților totul i se cuvine, de la o calitate crescută a vieții de student până la oferirea unei slujbe decente. Cât despre latura națională, acest stat clădit pe sacrificiile românilor trebuia să fie al lor și numai al lor. Scânteia acestui conflict a reprezentat-o scandalul de la facultatea de medicină din Cluj, din decembrie 1922, în privința chestiunii cadavrelor. Fondul problemelor era însă unul mult mai larg.

Acesta este și momentul în care Dimitrie Gusti se implică decisiv în viața universitară. Condițiile materiale precare din cămine, slaba dotare tehnică a laboratoarelor universitare, eclecticismul originii geografice și etnice a corpului studentesc, cuantumul ridicat al taxelor universitare – erau doar câteva dintre elementele care îl fac pe Gusti să demareze o anchetă pentru de-

pistarea principalelor cauze ale frustrării studențimii. Deși sesizase caracterul naționalist, xenofob și antisemit al acestui prim val protestatar studentesc, Gusti era convins că ameliorarea calității vieții studentești poate dezamorsa această situație tensionată. Faptul că anul universitar 1922-1923 era compromis din punct de vedere academic nu a reprezentat o piedică pentru Gusti și apropiații lui să înceapă discuțiile pentru un *Program studentesc pentru organizarea vieții universitare* chiar în primăvara anului 1923, în cadrul *Seminarului de Sociologie, Etică și Politică* al Universității București. Inovația acestui proiect era aducerea în prim-plan a studentului: „Ca să putem considera pe drept cuvânt cultura națională ca factor de creare și propășire a națiunii, trebuie ca Universitatea să dea, prin activitatea ei, garanție de nestrămutată convingere și stăruință în a ține veșnic vii înaintea tineretului adevărurile permanente ale științei și forțele creatoare ale societății respective, pe al cărei trecut riguros cercetat și exact valorificat se vor clădi toate instituțiile vremii. Căci, de concepția care domnește în Universitate asupra vieții și stărilor sociale, și de principiile pe care ea le pune la baza creațiilor ei, depinde în cea mai largă măsură soarta întregii colectivități.

În angrenajul acestor factori și al acestor elemente de propășire socială, rolul studentului e foarte însemnat. Funcționar social căruia națiunea i-a încredințat cele mai importante interese ale ei, *dânsul va determina prin felul activității sale însăși valoarea Universității și condițiile de elaborare și consolidare ale culturii naționale*, în slujba căreia pune inteligența și energia sa” (Program studentesc, 1924, 1-2).

A doua preocupare esențială a sociologului Gusti a fost satul românesc. Seriile de conferințe pe care Institutul Social Român le organizează în primul deceniu interbelic au vizat și problema politicilor culturale, după ce acest for organizase în prealabil discuții pe marginea proiectelor de constituții ale României și despre rolul partidelor politice. ISR-ul reprezintă construirea unei rețele sociale și intelectuale de influență. Emanoil Bucuța nota cu admirație că prin conferințele realizate sub egida acestei instituții s-a realizat

„acel contact de-a dreptul cu publicul, mai viu și mai ușor de controlat în urmări decât revista și cartea” (apud Rostás, 2005, 21).

În 1928, în comunicarea ce încheia ciclul discuțiilor relative la politicile culturale, Gusti operează o legătură directă între chintesența culturii, intelectual, muncă și capital. Descrise ca forțe creatoare de bunăstare economică, profesorul de sociologie insistă pe necesitatea ca statul să finanțeze înființarea unor instituții speciale care să contribuie la cercetarea pe criterii științifice a posibilităților de dezvoltare a României. Exemplul invocat este cel al fundațiilor americane Rockefeller și Carnegie, iar „instituții consacrate exclusiv cercetărilor științifice se găsesc astăzi în toate țările”. Altfel spus, universitatea trebuie chemată să contribuie la dezvoltarea comunitară a satului românesc, dar cu sprijinul financiar al statului. Pentru ca România să devină un Stat cultural, datoria lui era „de a apăra și ocroti valorile culturale și economice ce se găsesc în mijlocul nației; a descoperi și deștepta aceste valori, când sunt ascunse; a le înălța către culmi cât mai mari, când sunt prezente. Statul, ca organizare politică și juridică a comunității națiunii, are deci datoria să urmărească ritmul particular de viață al nației, să-l accelereze și să-l conducă. Aceasta este politica culturii, care ar trebui să fie la baza oricărei politici de Stat” (Gusti, 1930, 484). Pentru succesul unei astfel de politici a culturii importantă era reevaluarea și inventarierea culturii poporului, fapt posibil prin tehnica monografiei sociale și prin înființarea Căminului Cultural sătesc ca mijloc de „redeșteptare” al țăranului român. „În vârful munților, în fundul văilor, în șesuri, pretutindeni, în tot cuprinsul României întregite, ne așteaptă, cu smerenie și nerăbdare, o lume dornică de hrană sufletească, o lume ce aspiră la o viață mai bună. Să nu întârziem o clipă și să nu precupețim niciun sacrificiu. [...] Ajutându-i pe ei, ne vom ajuta pe noi înșine, căci vom ajuta întărirea Neamului și a Statului” (Gusti, 1930, 486). Dimitrie Gusti a încercat să pună în aplicare acest proiect în perioada scurtului său mandat ca ministru al Instrucției, Cultelor și Artelor între iunie 1932 și noiembrie 1933. Criza economică și instabi-

litatea politică l-au împiedicat să ducă la sfârșit proiectul Ministerului Culturii Naționale (Gusti, 1934).

Faptul că pentru Gusti sociologia însemna a cunoaște pentru a putea reforma este lesne de dovedit prin titlul unei lucrări pe care o publică în 1934, *Sociologia militans*. Nucleul planului său de cunoaștere a societății românești l-a reprezentat Seminarul de sociologie, din care a irumpt inițiativa monografiilor sociologice rurale. Aceste cercetări de teren debutează cu excursia de la Goicea Mare (1925), Rușeț, Nerej, Fundul Moldovei (1928), Drăguș (1929), Runcu (1930), Cornova (1931) sau Șanț (1935/36). Tehnica cercetării de teren se ameliorează de la o campanie la alta, Gusti întrezărind posibilitatea „scanării monografice” a tuturor celor peste 15 mii de sate ale României. Iar după 1930, îndrăznețele inițiatives gustiene se întrepătrund cu planul regelui Carol al II-lea de acaparare a tineretului.

Viziunea regelui Carol al II-lea: cultura ca mecanism de consens social

Despre regele Carol al II-lea părerile sunt împărțite, iar etichetele ce i-au fost atribuite sunt de-a dreptul antitetice, relevând complexitatea unui personaj care a vrut să fie mai mult decât un monarh constituțional. Între „regele culturii” și „regele Playboy” se regăsește o personalitate care a încercat permanent să își impună controlul asupra României. Proiectul său era unul modern și nu neapărat prin faptul că s-a inspirat din experiența totalitarismelor care existau deja în Europa anilor '30: regimul sovietic, fascismul italian sau nazismul german. Prin țelurile urmărite, Carol încerca să pună în aplicare primul proiect de control social al societății românești prin acapararea tineretului.

Preocupările sociale ale lui Carol debutează în 1920, la București, când se pun bazele Fundației Principele Carol, ce ar fi trebuit să contribuie la renovarea satului românesc. Doi ani mai târziu, la 16 iunie 1922 A.S.R. Principele Moștenitor Carol înaintează premierului Ion I.C. Brătianu un memoriu pentru înființarea unei Case a

Culturii Poporului, având ca scopuri social-politice unificarea sufletească a tuturor românilor, pregătirea unei democrații reale și eliminarea efectelor propagandei interne a culturii minoritare. „Casa aceasta de cultură ar răspândi în același timp elementele culturale întemeiate pe biologia națională: educația fizică și cultura sanitară, alături de cultura economică și de cultura sufletească propriu-zisă. Urmările practice ale celei dintâi ar fi regenerarea fizică, un popor mai sănătos pentru muncă și apărarea țării, micșorarea timpului de serviciu militar prin pregătirea pre- și post-regimentară, ca ideal – națiunea armată; iar ale celei din urmă, ridicarea obștii, prin creșterea minții și a inimii, la o mai aleasă umanitate și la o înălțime mai potrivită decât astăzi cu mărimea hotarelor și cu rostul nostru pe lume” (Gusti, 1940, 151-158).

Până la acest proiect de înființare a unei case de cultură populare, singura instituție care se ocupa de educația extrașcolară a tineretului era cercetășia, înființată în 1915, al cărei scop era, în principal, educația fizică și morală a tineretului. Lipsa de preocupare a mediului politic față de educația și controlul social al tineretului în primul deceniu interbelic poate fi explicată prin necesitatea adoptării unor măsuri legislative pentru unificarea administrativă a României Mari, la fel cum după 1927 – anul în care au dispărut atât regele Ferdinand, cât și liderul liberal Ion I.C. Brătianu – vacuum-ul de putere și criza economică au schimbat agenda de prioritate a clasei politice.

Restaurația din 8 iunie 1930 coincide cu inițierea unui plan concertat al Casei Regale de impunere a unei viziuni proprii asupra direcțiilor de dezvoltare ale societății românești. În plan cultural, începând cu luna aprilie 1933 *Fundația Universitară regele Carol I*, *Fundația Principele Carol din București*, *Fundația Ferdinand din Iași* și *Institutul de cercetări experimentale Regele Carol al II-lea din Cluj*, ca și nou-înființata *Fundație de literatură și arte Regele Carol al II-lea* formează o uniune cu numele *Fundațiile Culturale Regale ale României* (art. 1 și 2 al Legii pentru *Fundațiile Culturale Regale*). Din punct de vedere al organi-

zării vieții tineretului, cercetășia câștigă tot mai mult teren. „De la o organizație aproape curat școlară se încearcă să se dezvolte într-o organizație socială, în care să intre și tineretul din afară de școală, cu mai multă nevoie de sprijin decât celălalt și în tot cazul mult mai singur și mai în primejdie decât el. Ca o punere în lumină a înțeleșului de acțiune culturală pe care l-a avut cercetășia românească, e destul să aduc aminte că ea a fost ani de zile alipită Fundației Culturale Principele Carol și, ca o dovadă a însemnătății care i se dă, că ea are de comandant suprem pe M.S. Regele, iar comandanți de mari legiuni ale cercetășilor și cercetășelor – membri ai familiei regale” (Organizări ale tinerimii, 1934, 99-100).

În 1933 șomajul intelectual era o realitate dură pentru mulți dintre absolvenții de studii superioare. Dar, o realitate la fel de dură era situația dezastruoasă a satului românesc, fapt făcut vizibil opiniei publice și mai ales mediului academic prin intermediul campaniilor monografice ale școlii gustiene. Probleme grave erau cele de igienă sanitară, de randamentul agricol inferior care de multe ori nu putea să asigure subzistența și defectuoasa dezvoltare fizică a copiilor de țărani din cauza alimentației frugale, a lipsei normelor de educație fizică și a condițiilor mizerabile de viață. Încă din 1927, la Cluj, profesorul Iuliu Moldovan puneau bazele unei școli eugenice cu scopul de a identifica soluțiile pentru o ameliorare pe baze medicale și genetice a națiunii române. Parte a Asociației Astra, școala eugenică va beneficia și de aportul *Buletinului eugenic și biopolitic*, revistă de popularizare a acestei noi științe. Astfel, la începutul anilor '30 existau două proiecte științifice de renovare a satului românesc: cel sociologic al lui Dimitrie Gusti și cel biologic al lui Iuliu Moldovan. Ambele proiecte impuneau cooptarea de tineri cu pregătire superioară. Totuși, singurul impediment părea a fi acela că tineretul nu mai dădea crezare proiectelor venite dinspre clasa politică și nici chiar din partea regelui. Declicul se produce în 29 decembrie 1933.

„Concurența” dintre Carol și Codreanu între 1934 și 1937

Asasinarea premierului României a arătat limitele *politicii peste partide* a regelui Carol. În fața unui tineret tot mai radicalizat, ideea de a transforma politicul doar într-un filtru de redistribuire a resurselor financiare cu speranța că societatea va rămâne inertă devenea, încet, dar sigur, un scenariu imposibil. Ascensiunea legionarismului trebuie pusă și pe seama faptului că, mai ales după 1935, această mișcare întrunește tot mai mult atributele unei mișcări de protest antisistem. Este exact același tip de așteptare optimistă de care au beneficiat în anii '20 Liga Poporului a mareșalului Averescu și Partidul Național Țărănesc al lui Iuliu Maniu. Cei care au fost tot timpul *establishmentul* au fost liberalii. Regele Carol al II-lea s-a bucurat și el de un val de popularitate crescută, dar pentru scurt timp. Acțiunile sale erau vădit umbrite de viața sa intimă dezordonată (culminând cu aducerea amantei sale, Elena Lupescu, în țară, în ciuda încălcării *gentlemen's agreementului* cu Iuliu Maniu) și de măsurile luate pentru combaterea crizei economice, așa cum au fost *curbele de sacrificiu* (cu efecte vizibile asupra *burgheziei de stat*) sau scăderea prețului la produsele agricole (ce a afectat mediul rural).

Controlul direct al tineretului: OETR – Straja Țării și echipele regale studentești

Măsurile luate de Parlament și de regele Carol al II-lea în anul 1934 sunt simptomatice pentru evoluția relațiilor dintre legionari și stat în următorii patru ani, dar și pentru situația social-economică dificilă pe care o traversa România. Deși ieșită din criză, începând cu 1934 creșterea continuă a costului vieții va duce la o degradare continuă a nivelului de trai al românilor, afectată fiind în special funcționăria urbană și studențimea, adică exact bazinul demografic pe care îl exploatează mișcarea legionară. Controlul social al acestei pepiniere tot mai aplecată spre violență devenea stringent.

În ședința Senatului din 26 aprilie 1934 este adus în discuție proiectul de lege relativ la pregătirea premilitară, care devine astfel obligatorie pentru „toți fiii de cetățeni români, între 18 și 21 de ani, cum și pentru toți tinerii neîncorporați”, dar și pentru tinerii din școlile superioare sau universități. Durata acestei pregătiri trebuia să fie de 3 ani, cu 40-50 de ședințe anual. Ședințele de pregătire urmau să se deruleze cu precădere în zilele de sărbătoare „după serviciul religios”, la care se adăugau concentrări anuale de 4-7 zile. Scopurile urmărite erau cel al unei educații fizice solide, însușirea noțiunilor de instrucție militară elementară și a unei educații morale, naționale și civice. Tot în cadrul acestei ședințe este adus în dezbatere publică și proiectul pentru înființarea *Oficiului de Educație al Tineretului Român*, cu rol în „educația morală, națională și fizică a tineretului de ambele sexe până la 18 ani”, prin care se urmărea dezvoltarea instituției cercetășiei (MO – Senat nr.32/28 mai 1934).

Se încearcă și aplicarea unor măsuri de ordin economic, cum este de pildă protejarea muncii naționale. Astfel, în ședința din 27 iunie 1934, ministrul industriei și comerțului, ing. Nicolae Teodorescu aduce spre dezbatere proiectul de lege pentru utilizarea personalului românesc în întreprinderi, în expunerea de motive fiind invocată „șomajul, [care] începe să ia proporții din ce în ce mai îngrijorătoare în România – în special șomajul intelectual – când o sumă de specialiști (ingineri, chimiști, contabili, arhitecți etc.) cu perfectă pregătire, stau ani de zile fără să găsească posibilitatea de a-și valorifica cunoștințele lor”. În viziunea clasei politice, legea trebuia să devină o formă de justiție socială, care lasă o proporție de 20% personalului străin, urmând a fi menținuți în funcțiile lor mai ales cei care sunt căsătoriți cu românce și având copii (MO nr.6/25 iulie 1934).

În *Monitorul Oficial* nr.106 din 9 mai 1934 este publicată legea de înființare a *Oficiului de Educație a Tineretului Român* pe lângă Ministerul Instrucțiunii Publice. Scopul: educația tineretului de ambele sexe de la 7 la 18 ani (pentru fete până la vârsta de 21 de ani). La împlinirea vârstei de 18 ani tineretul masculin era în mod

automat înregimentat în programul de pregătire premilitară, instrucție ce dura timp de trei ani cu câte 30 de ședințe anual, până la împlinirea vârstei majoratului. În fapt, legea institua un control riguros al tuturor organizațiilor „de inițiativă particulară al cărei scop este educația patriotică, morală și fizică a tineretului”. Probabil că această măsură trebuia să lovească în *Frățiile de Cruce*, organizații inferioare din cadrul mișcării legionare adresate în special liceenilor.

Tot prin această lege se pun bazele organizației *Straja Țării*, din care fac parte în mod obligatoriu toți tinerii de ambele sexe cu vârsta între 7 și 18 ani, fiind compusă din Marile Legiuni ale Cercetașilor și Cercetașelor și Marile Falange ale Străjerilor și Străjerelor, dar și din alte organizații ce au fost recunoscute în prealabil de OETR. Copiii de la 7 la 11 ani purtau numele de pui de Străjeri și mici Străjere (iar pentru cercetași: pui de Șoimi și mici Cercetașe), în timp ce copiii cu vârste între 11 și 18 ani purtau numele de străjeri, străjere, cercetași sau cercetașe. Organizarea copiilor în aceste formațiuni era obligatorie pentru toate tipurile de școli, ca și pentru întreprinderile de stat sau particulare. În ceea ce privește programul de instrucție, acesta trebuia să cuprindă cel puțin 30 de ședințe pe an, dintre care patru să fie manifestații de lungă durată (excursii, tabere, vizite) și alte patru șezători de seară. Deviza străjerilor era *Credință și muncă pentru Țară și Rege*, iar imnul era Trei culori compus de Ciprian Porumbescu. Educația națională trebuia să fie centrată pe cultul dinastiei și al patriei, cinstirea eroilor și pe cultivarea tradiției strămoșești. În schimb, educația morală, socială și religioasă privilegia cultul familiei, solidaritatea socială, gospodăria-model, igiena satului și viața religioasă. Un capitol important era cel al educației fizice, în care erau incluse și elemente de dansuri populare, dar și igiena individuală, inclusiv cea sexuală (OETR, 1935). Bineînțeles, utilizarea în scopuri propagandistice a acestei noi organizații nu a lipsit: în toate publicațiile dedicate Străjii Țării apare imaginea Marelui Voievod de Alba Iulia, Mihai, ca și cea a Marelui Străjer, regele Carol al II-lea. Mai mult, cu ocazia sărbătoririi Restaurației (8 iunie) pe

stadionul ONEF din București au loc defilări ale Străjii Țării și ale tuturor asociațiilor recunoscute de OETR. Disciplinei mișcării legionare i se opunea opulența unor spectacole menite a arăta megalomania proiectului regal. Un singur element lipsea pentru o totală „conurență loială”: disciplina muncii dezinteresate pentru colectivitate.

Reevaluarea muncii fizice: misiunea echipelor regale studențești

Încă din 1924 Codreanu realiza importanța propagandei în cucerirea cât mai multor aderenți. Primul pas a fost construirea cărămidăriei din Ungheni-Iași în luna mai 1924, care avea scopul de a produce materiale de construcții necesare ridicării unui cămin studențesc creștin la Râpa Galbenă – Iași, în timp ce o grădină de legume și zarzavaturi urma să asigure hrana celor care se oferiseră voluntari la această lucrare.

Peste zece ani, în plină ascensiune a mișcării legionare, Codreanu transformă ideea muncii voluntare a tineretului în mecanism de propagandă. Taberele de muncă organizate de legionari devin un succes, acesta fiind mecanismul prin care a fost ridicată în București Casa Verde în 1933, sediul central al mișcării legionare. Acest succes este cel care stă la baza transformării șantierelor de lucru și a taberelor de muncă în mijloc de publicitate (Heinen, 2006, 261). Succesul taberelor de muncă a fost asigurat și de articolele favorabile acestei noi etici. Pe lângă ziarele cu orientare naționalist-legionară care publică numeroase reportaje însoțite de fotografii, un articol ce merită semnalat este cel al lui George Macrin, *O nouă școală românească: taberele de muncă*. Faptul că acest articol apare în revista cernăuțeană *Însemnări sociologice* nu e deloc întâmplător: redactorul acestei reviste era profesorul universitar Traian Brăileanu, care din naționalist-cuzist devenise deja legionar convins. Pentru Macrin, taberele de muncă au rolul de a crea „omul nou, românul de mâine”, pentru că „din această atmosferă de școală a muncii iese omul ca un tot armonios, cu o concepție ca-

re-l pune exclusiv în slujba societății” (Macrin, 1935, 16-23).

Mihail Polihroniade este cel care realizează un album fotografic cu cele mai importante șantiere și tabere de muncă ale legionarilor, succesul propagandistic fiind de necontestat. Trasarea obiectivelor etice ale taberei de muncă sunt sugestive:

„Într-adevăr, pentru noi, legionarii, tabăra reprezintă o școală, o școală în care mișcarea noastră își ctitorește un suflet propriu, o școală în care se plămădește România de mâine.

În tabăra de muncă tineretul românesc învață viața aspră și simplă, dezbrătată de toate inutilitățile care copleșesc astăzi sufletul nostru.

În tabăra de muncă intelectualii reiau contactul cu efortul fizic, fac cunoștință cu truda de toate zilele a țăranului și a lucrătorului și dau prin aceasta însăși examenul spiritului de jertfă și de disciplină care stă la temelia României de mâine.

În tabăra de muncă lucrează cot la cot, în slujba aceluiași ideal, cărturari și țărani, muncitori și studenți, meseriași și titrați” (Polihroniade, 1936, 3).

Numărul acestor tabere de muncă a crescut exponențial: de la patru tabere de muncă în 1934 la 19 în 1935 și la cca 60 în 1936, cea mai importantă fiind tabăra Carmen Sylva, condusă chiar de Corneliu Zelea-Codreanu, pe litoral. Mesajul transmis era indubitabil: doar prin cooperare și dezinteresare România poate fi transformată.

Piedicile administrative nu au lipsit. În fața încercărilor legionarilor de a „pătrunde în conștiința publică” prin crearea imaginii unor „fanatici sârguincioși al căror zel nu era vorbă în vânt”, statul a ales metoda presiunilor administrative împotriva instituțiilor care acceptau ca legionarii să lucreze sub tutela lor. „În octombrie 1935, ministrul Cultelor, Victor Iamandi, și patriarhul Miron Cristea vor trimite o adresă către toate eparhiile din țară, interzicându-le să accepte munca voluntară a legionarilor” (Lavric, 2007, 111).

Acesta este contextul intern în care începe misiunea echipelor regale de cercetare a vieții rurale românești. Este o conjugare a eforturilor lui Dimitrie Gusti de a face din cercetarea sociologică un mecanism de intervenție socială. În aceeași măsură, este și dorința regelui Carol al II-lea de a estompa succesul crescând al legionarilor în rândul populației. De fapt, pentru legionari, taberele de muncă erau o continuă formă de campanie electorală și de recrutare de aderenți. Iar universitatea risca să devină o pepinieră exclusivă a legionarismului, în ciuda sprijinului din partea statului de care beneficiază personalități naționaliste ca A.C. Cuza, Octavian Goga sau Alexandru Vaida-Voevod. Este momentul în care regele constată că politica „guvernării peste partide” nu mai este suficientă. Misiunea echipelor regale trebuia să facă trecerea spre „guvernarea pentru popor”. Ideea de „monarhie socială” înzestrea echipelile regale studențești cu misiunea de a contracara legionarismul. Iată chiar vorbele suveranului cu ocazia primei expoziții a echipelor regale, în noiembrie 1934:

„Prin chemarea, făcută către tineretul studențesc, să vină alături de mine să încercăm o îndreptare sănătoasă a satelor noastre, am urmărit două scopuri. Am urmărit, mai întâi, scopul cel mare, de a face ceva pentru satele și pentru țăranii noștri. Dar, am mai urmărit și un alt scop: acela de a arăta tineretului nostru universitar care este calea cea sănătoasă a muncii și a surplusurilor de energie” (Îndrumător, 1936, 13).

Sprijinul financiar de care se bucură proiectul lui Dimitrie Gusti nu poate decât să îl bucure pe sociolog. Printre cei care se remarcă în această nouă misiune de ridicare a satului îi regăsim pe Anton Golopenția, Henri Stahl și Octavian Neamțu. Numai că școala gustiană a fost și ea afectată de microbul legionarismului. În 1935, de pildă, Ernest Bernea și Dumitru Amzăr se desprind de discipolul lor, nemulțumiți de subjugarea sociologiei unei misiuni mai degrabă politice, cum era cea a regelui Carol al II-lea.

Dimitrie Gusti acceptă acest pact cu regele, convins că beneficiile științifice vor preva-

la. „Astfel înțeleasă, munca culturală este mai mult decât o activitate *extrașcolară*, cum se spune îndeobște, ea fiind mobilizarea tuturor energiilor și forțelor sociale sătești și de stat pentru marea bătălie, ce se dă, închinată însă-nătoșirii, înălțării și înnobilării satului”. Pentru Gusti, această acțiune însemna materializarea „doctrinei culturii poporului”, acțiune din care nu puteau lipsi „toți cărturarii ieșiți din sat, așezați la orașe, care au datoria sfântă să nu uite locul lor de naștere și să-i ajute după putință” (Îndrumător, 1936, 29-30).

Scopul era „organizarea unui *sat model*, așa cum va trebui să fie fiecare sat românesc”, mai întâi prin studierea monografică a celor peste 15.000 de sate românești (15.201 sate cu 14 milioane de locuitori, în comparație cu 172 de orașe), studiu statistic urmat de intervenția concertată a căminelor culturale, ce se ocupau de implementarea muncii culturale și a educației sociale a țăranilor.

Modul de organizare a echipelor era clar delimitat. Echipete regale studențești trebuiau să fie astfel constituite, încât să răspundă nevoilor vieții satului în totalitatea sa. Spre exemplu, pentru *cultura sănătății* era nevoie de studenți în medicină și în educație fizică; *cultura muncii* – studenți în agronomie, medicină veterinară și maestre de gospodărie; *cultura sufletului și a minții* – studenți în teologie, în sociologie, litere și conservatoriști. Pe lângă aportul studenților, se impunea ca în fiecare echipă să existe o grupă de tehnicieni, formată dintr-un medic uman, un inginer agronom, un inginer silvic și un medic veterinar.

Regulamentul impunea un regim de viață destul de sever, cazon de-a lungul celor trei luni de funcționare a acestor echipe, dar, printre îndatoririle studenților era prevăzută și „evitarea cu tot dinadinsul a oricăror discuții, particulare sau publice, pe terenul politic” (Îndrumător, 1936, 171). La încheierea fiecărei campanii monografice, rezultatele muncii *echipierilor regali* urmau a fi prezentate în cadrul expozițiilor organizate la sediul Fundației Culturale Regale.

1937 – sfârșitul „concuranței loiale” dintre regalitate și mișcarea legionară

Prin evenimentele care se derulează la începutul anului 1937 se creează o conjunctură favorabilă atât pentru anihilarea definitivă a mișcării legionare, cât și pentru finalizarea proiectului regal de adunare a tuturor forțelor juvenile într-o acțiune concertată. Evenimentul care atestă popularitatea crescândă de care se bucura mișcarea legionară a fost funeraliile legionarilor Ion Moța și Vasile Marin, „martiri ai naționalismului” căzuți în Spania. Veniți în țară cu un tren special care oprește în gările marilor orașe, întâmpinați pretutindeni de soboruri de preoți și de florile mulțimii, procesiunea înmormântării din București, la 13 februarie 1937, reprezintă o etalare a disciplinei și a zelului care cuprinseseră această mișcare, tot mai mistică. Se pare că însuși regele Carol al II-lea ar fi urmărit această demonstrație de forță a legionarilor dintr-o clădire situată pe bulevardul Gheorghe Magheru. Era tot mai limpede că martirajul celor doi legionari reușiseră să facă inutili trei ani de cenzură antilegionară (Lavric, 2007, 137). În atari condiții, regele Carol al II-lea, într-o întrevvedere secretă cu Corneliu Zelea-Codreanu, îi oferă acestuia din urmă funcția de premier, cu condiția de a fi numit căpitan al legiunii. Refuzul lui Codreanu conjugat cu atacul unor legionari asupra rectorului ieșean Traian Bratu (1 martie 1937) provoacă o serie de reacții în lanț cu scopul destabilizării nucleului legionar. Se pare că în primăvara anului 1937 regele considera posibilă și foarte probabilă o lovitură de stat inițiată de Garda de Fier. Cenzura devine tot mai dură. În fapt, încă de acum este gândit un plan de eliminare definitivă a legionarilor de pe scena politică, dar și din viața publică.

Primul pas a fost însăși închiderea universităților la 2 martie 1937, până la promulgarea unei noi legi ale învățământului superior. Noua lege⁵ scotea practic în afara legii toate asociațiile studențești și interzicea activitatea politică a studenților, nerespectarea acestor măsuri atrăgând automat exmatricularea. De asemenea, cresc atribuțiile Consiliului Interuniversitar, care, pe

lângă stabilirea numărului maxim al studenților ce pot fi admiși pe Universitate și pe facultate, trebuie să aprobe măsuri generale de ordine și disciplină a studenților.

Urmează un ordin al Ministerului Educației Naționale din 20 martie 1937, prin care se solicită exmatricularea tuturor studenților cu examene restante, punându-se în aplicare art. 140 al Regulamentului general al legii învățământului din decembrie 1933. Nu e nici o îndoială că motivul real era cel al „asanării universităților” de elementele „turbulente”, „greviste”, care făceau „propagandă interzisă” (ANIC – MEN dosar 721/1937).

Anterior acestui moment regăsim un alt element poate la fel de important în perspectiva schimbărilor ce vor avea loc în decurs de aproape doi ani. La 18 februarie 1937 ministrul muncii, profesorul universitar Ion Nistor, prezintă Senatului *proiectul de lege pentru organizarea muncii de folos obștesc*. Legea urmărea ca „pentru dezvoltarea sentimentului de solidaritate între diferitele straturi sociale, pentru prețuirea muncii manuale și pentru completarea educației tineretului printr-o muncă temeinică și bine rânduită în lucrări folositoare țării, tinerii chemați la pregătirea premilitară vor fi obligați să execute și lucrări de folos obștesc”. Durata acestui serviciu nu putea depăși 30 de zile anual, iar pentru tinerii cu vârste între 21 și 25 de ani formula de angrenare în acest serviciu al muncii de folos obștesc era voluntariatul. Motivul pentru care s-a luat o astfel de decizie era acela că prin aplicarea legii pregătirii premilitare tineretul a putut fi „îndrumat în mod temeinic pe calea cinstei, a disciplinei și ordinii sociale”, dovedindu-se „că tineretul este gata să execute și lucrări de interes obștesc pentru mulțumirea sufletească pe care o simte privindu-și opera, după înfăptuirea sa”. Ion Nistor nu uită să precizeze că multe astfel de echipe de premilitari au colaborat cu Echipele Fundațiilor Regale în lunile iulie-septembrie 1936 „la diferite lucrări de ridicarea satelor, fără să fi fost impusă această obligație”. „Munca fizică prestată în devălmășie apropie sufletește pe cei ce o prestează și îi face să uite orice deosebire între clasele sociale, înlesnind o apropiere în-

tre ele și cimentând simțămintele de solidaritate națională și culturală. [...] *Nu trebuie să se uite că dacă Statul nu ia în mână această canalizare a inteligenței și a energiei tineretului, riscăm să o facă alții, în alte scopuri, cu alte interese*” (MO – Senat nr.30/7 aprilie 1937). Ultima frază poate că a fost rostită sub proaspătul impact al funeraliilor lui Moța și Marin. Oricum, teama în fața ascensiunii legionarismului devenise legitimă. Legea este promulgată la 24 martie 1937.

Noua orientare a Străzii Țării – aflată acum sub coordonarea lui Teofil Sidorovici – trebuia să concure la marginalizarea legionarismului: „Serbarea de la 8 Iunie [Restaurația – *nota mea*], a tineretului, splendid reușită; copiii, sub noul imbold dat de Sidorovici, fac progrese; în câțiva ani, cu perseverență, se vor crește noi generații, într-un frumos spirit de cooperare cetățenească. E una din realizările de care sunt cel mai mândru” (Carol, 1995, 70). La scurt timp, în toamna anului 1937, OETR se transformă definitiv în Straja Țării, prin decretul-lege din 7 octombrie, iar regele Carol al II-lea devenea comandantul suprem al acestei organizații.

Campania Echipelor Regale Studentești din vara anului 1937

După succesul raportat de Echipele Regale Studentești în 1936, dar și în dorința de a oferi o alternativă pilduitoare taberelor de muncă legionare (care în 1937 au fost interzise), campania de ridicare a satului românesc a anului 1937 a devenit o acțiune extinsă la nivel național. Mai mult, această campanie trebuia să devină rezultatul colaborării dintre *Fundația Culturală Regală, Straja Țării și Pregătirea Premilitară*. În fapt, trebuia să reprezinte punerea în aplicare a *legii muncii în interes obștesc*.

Documentele de arhivă atestă preocupări cu organizarea acestei ample campanii încă din aprilie 1937. Astfel, într-un *Proiect pentru un program al Taberelor de muncă studentești* devine evident spiritul cazon pe care această acțiune trebuie să îl emane. Munca de teren reprezenta activitatea destinată „lucrărilor de folos obștesc, potrivit cu planul de muncă întocmit de acord cu

Sfatul Căminului Cultural și cu autoritățile comunale. Se pot începe lucrări de construcții, precum: Cămin Cultural, baie populară, dispensar etc., sau îndreptări de șosele, diguri, șanțuri etc. Atmosfera muncii trebuie să fie plăcută, făcută cu voieșie, astfel încât niciun moment tinerii să nu aibă impresia că sunt puși la o muncă silnică, ci să lucreze cu convingerea dătătoare de entuziasm că lucrează pentru obștea sătească. [...] E bine să fie alese lucrări care să intereseze și chiar să pasioneze pe tineri și, cât se poate, astfel de lucrări care se pot termina în 3 luni, ca ei să-și vadă împlinite străduințele”. Latura educativă trebuia să releve beneficiile pe care le aduce colaborarea celor trei instituții, atât în educarea tineretului universitar, cât și în opera de ridicare a satului (ANIC – FCR dosar 64/1937: 16-18).

Plecarea echipierilor în această misiune urma a se face în intervalul 4-10 iulie 1937, iar taberele de muncă studențească urmau a fi compuse din echipierii regali, studenții organizați de Inspectoratul Muncii de Folos Obștesc și, acolo unde era posibil, din străjeri. „Scopul acestor tabere este întreit și anume: 1) educația premilitară a tineretului; 2) pregătirea tehnică de echipieri; 3) lucrări de folos obștesc. [...] Din fiecare Tabără vor face parte 4 studenți în medicina umană, 2 veterinari, 3 agronomi, 2 teologi, 30 studenți din alte specialități și 5 elevi de la Politehnică, precum și 3 elevi de la liceele militare ca instructori, deci, în total un număr de 49 de tineri. La fiecare Echipă vor fi 3 serii de câte 49 de tineri, pe o durată de 20 de zile fiecare serie” (ANIC – FCR dosar 64/1937, 20-21).

În acest an au fost organizate misiuni ale Echipelor Regale Studențești în 65 de sate ale României, cuprinzând toate provinciile, angrenând un total de 407 echipieri de diferite specialități, unii dintre ei fiind la a doua sau chiar a treia campanie. Acestora li se adăugau 404 tehnicieni, 94 de membri cooptați (prin intermediul OETR, preoți și învățători) și 99 de voluntari (elevi de liceu, meseriași, agricultori), rezultând un total de 1.004 persoane.

Campania din 1937 a reprezentat, deci, punerea în aplicare a *Legii muncii obligatorii pentru interes obștesc*. Influențele externe ale

acestei măsuri nu pot fi ignorate. Mă refer la *ArbeitCamps* din Germania, înființate din 1931, ca organizații de muncă voluntară. Prestarea de muncă pentru toți absolvenții de studii superioare din școlile germane, timp de șase luni, va deveni obligatorie din 1934. Un alt exemplu era cel al *Civilian Conservative Corpses* din SUA, înființate de președintele Roosevelt în timpul marii crize economice, ca parte a *New Dealului*. *Trudova podvinost* din Bulgaria era o altă sursă de inspirație care a stat la baza aplicării acestei legi în România. În acest stat această instituție funcționa încă din 1920, la fel ca și *coloniile de muncă studențești* din Elveția. În schimb, în Polonia, ideea muncii obștești a apărut ca preocupare de a găsi ocupații pentru șomerii intelectuali, lagăre de muncă voluntară fiind organizate începând cu 1933, pentru ca în 1934 să existe 60 de astfel de lagăre adunând laolaltă peste 9.000 de tineri (Golopenția, 1937, 3).

De la „șomajul subversiv” spre „munca patriotică”: serviciul social obligatoriu

Bilanțul celor cinci ani de campanie a *echipelor regale studențești* (1934-1938) totaliza un număr de 228 de campanii de lucru în 114 sate ale României. Raportat la cele 15.201 sate, aria de acoperire era destul de mică, dar transformarea acestei activități într-o muncă obligatorie a întregului tineret universitar putea face ca proiectul gustian de cunoaștere și acțiune socială să devină realitate în decurs de câțiva ani. Un susținător fervent al politicii de pregătire „paramilitară a tineretului” (după cum afirma Henri Stahl) a fost Anton Golopenția care, încă din 1936, considera necesară obținerea obligativității participării studențimii la munca de cunoaștere a satului românesc în cadrul echipelor regale, ca mecanism de a estompa recrutările pe care legionarii le fac în rândul studențimii. Indirect, echipele regale deveneau principalul vector în construirea imaginii lui Carol atât de „rege al culturii și al tineretului”, dar și de „rege al țăranilor”. De altfel, prin *serviciul social* scopul suprem era construirea sa-

tului-model, o anticipare a proiectului ceaușist de sistematizare a satelor. Prilejul oferit a fost un incendiu care a mistuit mare parte din satul Dioști-Romanați, însărcinat cu această misiune de reconstrucție fiind Gheorghe Focșa (Rostás, 2005, 48-49).

Astfel, încep discuțiile pe marginea *serviciului social*, rolul central fiind rezervat lui Dimitrie Gusti și Fundației Culturale Principele Carol. Totuși, regele Carol vedea inoportună investirea unei instituții culturale, cum era Fundația, cu atribuțiile unei instituții de stat. În însemnarea din 6 iulie 1938 din jurnalul său, confesiunea regelui este explicită: „La 4³⁰ consiliu interministerial, în care se discută serviciul social obligatoriu. Legea, așa cum fusese pregătită de Gusti, nu mi-a plăcut, căci prea pune înaintea Fundația Principele Carol și prea făcea din ea o instituție de Stat. După lungi discuții s-a ajuns la – cred – soluția cea mai bună, păstrând toate principiile de lucru ale vechii legi, păstrând Fundației rolul primordial în această foarte mare operă, dar nu subjugând-o propriu-zis Statului. S-a format *Straja Țării* pentru adulți”. Ultimele discuții cu Gusti pe marginea proiectului de lege a serviciului social obligatoriu au avut loc la 5 august 1938, când Carol subliniază în jurnalul său că acest proiect „este o nouă concepție a noastră pentru a generaliza experiența făcută de echipele mele în țară și care a dat așa de frumoase rezultate” (Carol, 1995, 194-195, 218).

În ședința din 13 octombrie a Consiliului de Miniștri dorința lui Gusti conjugată cu planul regelui Carol de control al tinerimii devin realitate. În expunerea de motive a acestei legi se precizează că *serviciul social* este necesar pentru „munca de ridicare a satelor și orașelor” prin patru tipuri de metode sau acțiuni. Prima constă în obligativitatea cetățenească și națională a tineretului de ambele sexe, absolvent al școlilor superioare și speciale „să îndeplinească, înainte să intre în viața profesională, o muncă la sate”, cel mult un an, intrând astfel în contact cu „cea mai însemnată realitate socială românească”. Organizarea unui *cămin cultural* în fiecare sat din care să facă parte toți

membrii comunității era preconizată să asigure continuitatea acestei munci a *serviciului social*, la fel cum Institutul Social al României trebuia ca în baza monografiilor rurale să stabilească planul de lucru al *serviciului social*. Nu în cele din urmă, un rol special era acordat școlilor țărănești „pentru pregătirea gospodărească și cetățenească a săteanului și pentru pregătirea lui în legătură cu munca pe care va avea s-o desfășoare în Căminul Cultural” (ANIC – CM dosar 476/1938, 31-32).

Președinția Serviciului Social era deținută de Dimitrie Gusti, iar în Comitetul Permanent de conducere și administrare a acestei noi instituții au fost cooptați dr. Iuliu Moldovan, șeful școlii de biopolitică și eugenie de la Cluj și președintele ASTREI, și filosoful Constantin Rădulescu-Motru, președinte al Academiei Române între 1938 și 1941 (ANIC – MEN dosar 837/1938, 80, 85). Prin însăși conducerea acestei instituții era evidentă doctrina serviciului social, prin care erau „chemați la muncă întreg tineretul intelectual și toți cărturarii țării”.

Unicitatea proiectului Serviciului Social era explicată de Dimitrie Gusti prin faptul că tinerii intelectuali români „nu sunt chemați să presteze o muncă manuală, ci o muncă intelectuală. Scopul nostru nu este să creăm o armată civilă politică, ci numai acela al ridicării satelor prin colaborarea intelectualilor. Intelectualii noștri sunt în cea mai mare parte de origine țărănească, dar o anumită instrucție eronată le-a dat gustul exclusiv pentru viața citadină și birocratică. A venit vremea ca această stare de lucruri să sfârșească” (Gusti, 1939, 19). Serviciul Social părea un proiect menit să contribuie la o distribuție judicioasă a profesioniștilor intelectuali și să dezamorseze apetența spre extremismul politic a tineretului universitar. Declanșarea celui de al Doilea Război Mondial conjugată cu revirimentul legionarismului chiar în rândul *echipierilor SS* au grăbit sfârșitul acestui proiect de inginerie socială la numai un an după punerea sa în aplicare. Oricum, Serviciul Social reprezintă apogeul sociologiei ca știință a intervenției sociale.

Note

¹ În Cluj, prin aplicarea articolelor 162-169 din *Regulamentul general al legii învățământului superior*, Senatul universitar recunoștea 19 organizații studențești, dintre care patru pe facultăți și 14 pe regiuni (în 1934), față de 28 în anul 1932. Vezi *Anuarul Universității Regele Ferdinand din Cluj*, anul școlar 1931-1932, p. 31 și *Ibidem*, anul școlar 1934-1935, p. 426.

² La Geneva, între 21 și 23 septembrie 1933, a avut loc *Conférence d'experts sur le surpeuplement des universités*, organizată de către *L'Entre'Aide universitaire internationale (nota mea)*.

³ Dezbaterile integrale ale acestei conferințe au fost publicate *in extenso* în *La Coopération Intellectuelle (revue de l'Institut International pour la*

Coopération Intellectuelle), 1935, 53-54, 325-428.

⁴ Pentru originea și direcțiile de dezvoltare ale proiectului gustian vezi (Bucuța, 1931, 369-386).

⁵ Vezi *Legea pentru completarea unor dispoziții din legea pentru învățământul universitar* (MO nr.69/24 martie 1937). Cunoscută și sub numele de legea Angelescu – Goangă, cele două personalități fiind considerate principalii promotori ai acestor măsuri de reprimare a asociațiilor studențești. De altfel, pentru atitudinea sa intransigentă și inflexibilă față de „studențimea naționalistă” rectorul clujean Florin Ștefănescu-Goangă va cădea victima unui atentat în data de 28 noiembrie 1938 (Someșan, 2004, 164-172).

Izvoare editate

(Bucuța 1931) Bucuța, E. (1931) Institutul Soci-al Român. *Boabe de grâu*, 369-386.

(Carol 1995) Carol al II-lea (1995) *Însemnări zilnice 1937-1951*, vol. I, (editor Moisiuc, V. și Rauș, N.). București: Scripta.

(Serviciul Social 1939) Fundația Culturală Principele Carol - Serviciul Social (1939) *Îndrumător al muncii culturale la sate*. București: Tipografia Bucovina I.E. Torouțiu.

(Golopenția 1937) Golopenția, A. (1937) Bilanț cu privire la „Arbeitsdienst”. *Curierul echipelor studențești*, 2, 3.

(Gusti 1919) Gusti, D. (1919) Apel. *Arhiva pentru Știința și Reforma Socială*, 1.

(Gusti 1930) Gusti, D. (1930) Politica Culturii și Statul Cultural, în *Politica Culturii*, București: Institutul Social Român, 473-486.

(Gusti 1934) Gusti, D. (1934) *Un an de activitate la Ministerul Instrucției, Cultelor și Artelor 1932-1933*. București.

(Gusti 1939) Gusti, D. (1939) *Principiile și scopurile Serviciului Social*. București: Fundația Culturală Regală Principele Carol.

(Gusti 1940) Gusti, D. (1940) Aniversarea de douăzeci de ani a unui gând regal, în C. Moldovan (ed.), *Zece ani de domnie ai Majestății Sale Regele Carol al II-lea. Vol. I: Organizarea politică, juridică și administrativă*. București: Tiparul „Cartea Românească”, 151-158.

(Heinen 2006) Heinen, A. (2006) *Legiunea Arhanghelul Mihail: mișcare socială și organizație po-*

litică. București: Humanitas.

(Huntington 1999) Huntington, S.P. (1999) *Ordinea politică a societăților în schimbare*. Iași: Polirom.

(Îndrumător 1936) Îndrumător (1936) *Îndrumător al muncii culturale la sate*. București: Fundația Culturală Regală Principele Carol.

(Kotschnig 1937) Kotschnig, W. (1937) *Unemployment in learned professions*. London: Oxford University Press.

(Lavric 2007) Lavric, S. (2007) *Noica și mișcarea legionară*. București: Humanitas.

(Macrin 1935) Macrin, G. (1935) O nouă școală românească: taberele de muncă. *Însemnări sociologice*, 4.

(Murgescu 2010) Murgescu, B. (2010) *România și Europa. Acumularea decalajelor economice 1500-2010*. Iași: Polirom.

(OETR 1935) Oficiul de Educație a Tineretului Român (1935) *Directiva generală nr.1*. București: Imprimeria Națională.

(Organizări ale tinerimii 1934) ... (1934) *Organizări ale tinerimii. Boabe de grâu*, București.

(Petreu 2011) Petreu, M. (2011) *De la Junimea la Noica (studii de cultură românească)*. Iași: Polirom.

(Polihnorade 1936) Polihnorade, M. (1936) *Tabăra de muncă (album foto)*. București: Tipografia ziarului „Universul”.

(Programul studențesc 1924) ... (1924) *Programul studențesc pentru organizarea vieții universitare*

(extras). Arhiva pentru Știință și Reformă Socială.

(Rostás 2005) Rostás, Z. (2005) *Atelierul gus-tian (o abordare organizațională)*. București: Tritonic.

(Sandu 2012) Sandu, D. (2012) Gândirea regională în mișcarea de ridicare a satului. *Transilvania*, 11-12, 6-13.

(Someșan 2004) Someșan, M. (2004) *Universitate și politică în deceniile 4-6 ale secolului XX*. București: Universității din București.

Izvoare inedite, legi

(ANIC – CM) Arhivele Naționale Istorice Centrale București (infra ANIC). Fond Președinția Consiliului de Miniștri. Jurnale.

(ANIC – FCR) ANIC, Fond Fundația Culturală Regală. Centrala.

(ANIC – MEN) ANIC, Fond Ministerul Educației Naționale.

(MO – Senat) Monitorul Oficial. Partea a III-a: Dezbateri parlamentare. Senatul.

(MO) Monitorul Oficial.